

«GEOGRAFIYA O'QITISH NAZARIYASI VA METODIKASI FANINING BOSHQA FANLAR BILAN ALOQASI VA O'RGANISH METODLARI»**Sogindiqova Irodaxon***Farg'ona viloyati Toshloq tumani**32-maktab geografiya fani o'qituvchisi*

Annotasiya: *Ushbu maqola Fanning didaktika, psixologiya, matematik statistika, biologiya, kimyo, fizika, tabiiy hamda iqtisodiy – ijtimoiy geografiya fani tarmoqlari bilan aloqalarini o'rganish. Geografiya o'qitish metodikasi fanining nazariy metodlari (tizimli, tuzilishli, tarixiy, matematik, taqqoslash, adabiyotlarni tahlil qilishlar yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *Geografiya, metodika, o'quvchilar, ijtimoiy – iqtisodiy, nazariy, fan.*

Аннотация: *В статье исследуется взаимосвязь науки с дидактикой, психологией, математической статистикой, биологией, химией, физикой, естественной и экономико-социальной географией. Описаны теоретические методы обучения географии (систематический, структурный, исторический, математический, сравнительный, анализ литературы.*

Ключевые слова: *география, методология, студенты, социально-экономические, теоретические, науки.*

Geografiya o'qitish metodikasi fani o'zining mohiyati va mazmuniga ko'ra pedagogika fanlari tizimiga kiradi. Shuning uchun metodika fanining asosiy tushuncha va tamoyillari pedagogika fanining "Didaktika" qismi bilan chambarchas bog'liqdir. Taniqli metodist olim A.M.Pancheshnikova "Geografiya o'qitish metodikasipedagogika fanining maktab geografiya predmetlarida o'z aksini topuvchi proyeksiyasidir"- deb ta'kidlagan edi.

Metodika fani o'quvchilarning yosh individual - psixologik xususiyatlarini o'rganishda psixologiya faniga asoslanadi. Darslik, geografik kartalar, qo'shimcha geografik bilim manbalari, k o'rgazmali qurollar, axborot - kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llashda psixologiya fanining o'quvchidagi o'z aksini topadigan qonuniyatlariga asoslanadi. Metodika fani pedagogik tajriba - sinov ishlarini olib borish jarayonida matematik

- statistika fanidagi qonuniyatlarga asoslanib, ilmiy natijalarning amaliy ahamiyatini asoslaydi. Metodika fani vaqt me'yorlarini belgilashda ham shu fanga asoslanib xulosalar beradi.

Geografiya o'qitish metodikasi fani tabiiy geografiya va iqtisodiy - ijtimoiy geografiya fanlarini va ularning tarmoqlarining mohiyati va mazmuniga chambarchas bog'liqdir. Tabiiy geografiya fanini o'qitish jarayonini metodik jihatlarini tadqiq qilishda geologiya, kartografiya va topografiya, geomorfologiya, landshaftshunoslik,

gidrologiya, glyatsiologiya, atmosfera fizikasi, geokimyo singari fanlarning asosiy tushuncha va tamoyillariga tayanib ish ko`radi.

Metodika fani ijtimoiy - iqtisodiy geografiyani o`qitish jarayonini o`rganar ekan sotsiologiya, aholishunoslik, iqtisodiyot, ijtimoiy ekologiya, statistika singari fanlarga chambarchas bog`langan holda faoliyat ko`rsatadi.

Metodika fani maktabda o`qitiladigan barcha umumta`lim fanlarining o`qitish metodikalari bilan ham o`zaro bog`langan. Ulardagi emperik qonuniyatlardan o`z sohasini o`rganish maqsadida foydalanish imkoniyati mavjud. Geografiya o`qitish metodikasi fani o`quv jarayonini tadqiq qilar ekan, ma`lum metodlar tizimiga asoslanadi. Metodika fanining tadqiq qilish metodlarini shartli ravishda ikki guruhga ajratish mumkin.

I.NAZARIY METODLAR: Bu metodlar ta`lim jarayonida to`plangan va ma`lum natijalarga asoslangan ilmiy xulosalarni to`plash asosida vujudga kelgan qonuniyatlarni o`rganish orqali amalga oshiriladi. a) Tizimli tuzilishga ega bo`lgan metodlar. Bu metodlar markazida maktabda o`rganiladigan geografiya fanlarini o`qitish metodikasi asosiy o`rinni egallaydi.

Geografiya kurslari o`rtasida, har bir kursdagi bo`limlar o`rtasida o`zaro aloqalarni yagona tizim asosida o`rganish bu metodning mazmunini belgilaydi. Oddiydan murakkabga qarab geografiya ta`limi mazmunini, maqsadlarini, o`qitish metodlarini va o`quv vositalarini muayyan tizimga solib o`rganish maqsad qilib qo`yiladi. N. N.Baranskiy tizimli tuzilish metodlari darslik va dasturlarni tuzishda, geografik atlas va qo`shimcha ma`lumotlar hajmini belgilashda alohida rol o`ynashini ta`kidlab ko`rsatadi.

b) Tarixiy metod. Bu metodning mazmuni turli tarixiy davrlarda metodika fani sohasida, hamda maktab geografiya kurslarini o`qitish jarayonida yaratilgan va ilmiy asoslangan muammolarni o`rganib, zamonaviy ta`limning istiqbolini belgilash maqsadida qo`llaniladi.

v) Matematik metoddan geografiya fanini o`qitish jarayonidagi pedagogik holatlarni aniq hisob – kitob qilish maqsadida qo`llaniladi. Masalan: o`quvchilar bilim va ko`nikmalarining qo`llanilayotgan ta`lim metodlari o`rtasidagi bog`liqlikni aniqlash uchun va pedagogik eksperiment natijalarining samaradorligini aniqlash jarayonida qo`llaniladi.

g) Taqqoslash metodi. Bu metod xorijdagi to`plangan tajriba bilan o`zimizda yaratilgan metodlarning samaradorligini aniqlashda qo`llaniladi.

d) Adabiyotlarni tahlil qilish metodi. Tanlangan mavzu bo`yicha adabiyotlar to`planib, undagi g`oyalar ma`lum tizimga keltiriladi.

II.EMPIRIK METODLAR. Geografiya o`qitish metodikasi fani maktab geografiya ta`limi bilan chambarchas bog`liq hisoblanadi. Shuning uchun empirik metodlar tajribaga asoslanib amalda qo`llaniladi. Empirik metodlarni quyidagi guruhlarga ajratish mumkin.

a) Maktab hujjatlarini o'rganish metodlari. Geografiyadan dars ishlanmalari, o'quv mazmuni, rejalar, fan metodbirlashmalari, pedagogik kengash hujjatlari, o'qituvchining o'z ustida mustaqil ishlashi, sinfdan va maktabdan tashqari o'tkaziladigan tadbirlar hujjatlarini o'rganish asosida amalga oshiriladi. b) Kuzatish metodi. Geografiya darslarini kuzatish, to'garak mashg'ulotlari va sinfdan tashqari ishlarni kuzatish, o'qituvchilar bilan suhbat o'tkazish, yozma ishlar o'tkazish, o'quvchilarning fanga bo'lgan munosabatlarini aniqlash maqsadida so'rovnomalar o'tkazish orqali amalga oshiriladi.

v) Pedagogik tajriba – sinov metodi. Ushbu metod yangi darslik, yangi o'quv dasturi, o'qitishning samarali metodlarining natijalarini aniqlashda qo'llaniladi. Pedagogik tajriba - sinov quyidagi tartibda olib boriladi.

- Tajriba - sinov sinflari uchun maxsus o'quv dasturi tuziladi;
- Tajriba - sinovining istiqbolli dasturi tuziladi;
- Maktab ma'muriyati bilan kelishilgan holda parallel sinflardan nazorat va tajriba - sinov uchun alohida sinflar tanlanadi;
- Tajriba - sinov sinflari uchun didaktik ko'rgazma, qurollar va maxsus metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

-Har bir o'quv choragida yoki dasturdagi ma'lum bir bo'lim yakunlanganda yozma yoki og'zaki nazorat ishlari o'tkaziladi. "Pedagogik" tajriba - sinov muddati bir yoki bir necha o'quv yili davomida amalga oshiriladi. Nazorat va tajriba - sinov o'tkazilgan sinflardagi o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalari xulosalanib, taqqoslama matematik - statistik metod asosida tahlil qilinadi. O'zbekiston maktablarida geografiya ta'limini (darsliklar va dasturlari mazmunini, o'qitish metodlari, o'quv moddiy bazasi, kadrlar tayyorlash va boshqa xususiyatlariga ko'ra) 4 ta bosqichga ajratish mumkin.

I bosqich 1918-1934 yillarni o'z ichiga oladi. Bu davr o'zbek sovet maktablarida geografiya o'qitishni yo'lga qo'yish bosqichi hisoblanadi. Bu bosqichda yangi tipdagi maktablar bilan eski tipdagi sovet maktabi geografiyasiga asos solinadi. Yangi dasturlar asosida 1922-1923 yillarda "o'qitishning kompleks dasturlari" ishlab chiqildi. Bu turli variantlarda bo'lib, bir necha marta o'zgardi va 10 yil mobaynida qo'llanildi. Geografik materiallar kompleks mavzular orasida singib ketdi. Geografiyani o'rganish juda past saviyada olib borildi. Kompleks dasturlarining uzoq hukmronligi maktab geografiyasi uchun og'ir davr bo'ldi. 1925-1926 yillarda maktablarning yuqori sinfida geografiya dasturlaridan umuman chiqarib tashlandi.

Geografiya tibbiyot, fizika, ijtimoiy fanlar tarkibida o'rganiladi. Kartani o'rganish nihoyatda zaif bo'ldi. Yuqoridagi fanlar geografiyani o'qitish vazifalarini mutlaqo bajara olmadilar. Kompleks metod asosida predmetsiz o'qitish yo'li edi.

II bosqich 1934-1935 yillarni o'z ichiga oladi. O'zbek maktablarida geografiya o'qitishning muayyan bir tartibga tushish bosqichi. Bu davrda yagona dastur asosida muayyan darsliklar yaratildi. O'quvchi va o'qituvchilar uchun o'quv qo'llanmalari ko'proq nashr etila boshlandi. O'zbek tilida metodik qo'llanmalar vujudga kela

boshladi. Maktab geografiyasiga hissa qo'sha oladigan metodistlar, geografiya o'qituvchilari yetishib chiqqan boshladi. Ko'proq metodik kitoblar o'zbek tiliga o'girildi.

III bosqich 1956-1966 yillar. Bu davrni maktab geografiyasini turmush bilan bog'lash bosqichi desa ham bo'ladi. Bu davrda maktab geografiyasi bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlari olib borildi. O'qitishning samarali xillari tobora kengroq joriy qilina boshlandi. Mahalliy aholidan milliy kadrlar, yirik geograf va metodistlar yetishib chiqdi. O'quvchi va o'qituvchilar uchun ilmiy ommabop va metodik adabiyotlar tarjima qilindi. Geografik atama va nomlar ma'lum bir tizimga tusha bordi.

IV bosqich 1967-1990 yillar. Bu davrda ta'lim sohasida turli o'zgarishlar sodir bo'ldi. O'quv ko'rgazmali qo'llanmalar chop qilindi. Ta'limni isloh qilish borasida bir qator tadbir va o'zgarishlar amalga oshirildi. Muayyan darsliklar tizimi va yangi o'quv kartalari paydo bo'ldi. O'lkashunoslikka e'tibor birmuncha pasaydi. Ammo O'zbekiston geografiyasini o'rganish bo'yicha soatlar hajmi 20%dan oshmaydi. Oktabr to'ntarishidan keyin Sovet maktabini isloh qilishdan boshlandi. Darslar maxsus qarorlar asosida 9 yillik yagona mehnat maktablari tashkil etildi. Bu maktab II bosqichdan iborat. I bosqich 1-5 sinflar, II bosqich 6-9 sinflardan iborat. Bunday maktabda geografiya ta'limi maqsad va mazmun jihatdan o'zgardi.

1928-1922 yillarda geografiyadan na'munaviy dasturlar paydo bo'ldi. Bunda ayrim landshaftlarning xususiyatlarini o'rganishga ko'proq e'tibor berildi. O'sha davrlar "landshaft dasturlari" bilan mashhurdir. Masalan,

"ovchilar landshafti", "ko'chmanchilar landshafti" va h.k. Landshaft dasturlari o'zini oqlamadi. 1921 yilda geograf D.N. Anuchin rahbarligida umumdavlat ahamiyatiga ega bo'lgan geografiya dasturi loyihasi ishlab chiqildi. Ungacha ayrim hududlar, hatto, ayrim maktablar xuddi landshaftlar dasturiga o'xshash bo'lgan dasturlarni o'zlari tuzar edilar. Anuchin dasturi Oktyabr to'ntarishiga qadar bo'lgan geografiya ta'limini eng yaxshi tomonlarini qisman bo'lsa ham o'ziga aks ettirgan bo'lib, unda geografiyani o'qitish sinflar bo'yicha taqsimlangan edi.

ASOSIY ADABIYOTLAR:

1. Kalesnik S.V. Obshie geograficheskie zakonomernosti Zemli. M., 1970.
2. Gerenchuk K.I. i drug. Obshee zemlevedenie. M., 1984.
3. Milpkov F.N. Obshee zemlevedenie. M., 1990.
4. Kalesnik S.V. Umumiy er bilimi qisqacha kursi. T., 1966.
5. Shubaev L.P. Umumiy er bilimi. T., 1975.